

Suikerfabriek Puttershoek (foto Marcel Overbeek)

Vanaf 1870 ontwikkelde het gebied van de Zuid-Hollandse eilanden en het westen van Noord-Brabant zich steeds meer als centrum voor de teelt van suikerbieten. Uit de suikerbiet werd via raffinagetechnieken suiker gewonnen.

In 1913 werd aan de oever van de Oude Maas bij Puttershoek de Coöperatieve Beetwortelsuikerfabriek en Raffinaderij Puttershoek gesticht. De gekozen locatie was gunstig in verband met de aanwezigheid van vaarwegen en de nabijheid van stedelijke afzetgebieden. Het fabriekscomplex werd gebouwd naar plannen van ir. H. Paul en J.C.J. Asselberg. Hoewel het fabriekscomplex in de loop der jaren werd gemoderniseerd en uitgebreid, is een groot deel van de oorspronkelijke fabrieksgebouwen nog aanwezig. De voorgevel van het complex bestaat uit een aantal langgerekte tweelaags bakstenen hallen met ijzeren segmentboogvensters. Ook de schoorsteen uit de beginperiode van de fabriek is nog aanwezig. In de voorgevel van de fabriekshal aan het Weverseinde bevindt zich

■ MONUMENT VAN DE MAAND

Suikerfabriek Puttershoek

een opmerkelijke gedenksteen, met de naam van de fabriek in groengekleurde keramische belettering. De fabriek bezat een eigen elektrische centrale, met elektromotoren waarmee de stroom voor het machinepark werd opgewekt. In 1966 werd de Coöperatieve suikerfabriek Puttershoek onderdeel van de Suiker Unie. Onlangs werd door de Suiker Unie bekend gemaakt, dat de fabriek in Puttershoek in februari 2005 zal worden gesloten. De fabriek met het aanwezige machinepark is dusdanig verouderd dat de productie niet langer kon worden voortgezet. Alleen de verpakkingsfabriek en de torenhoge suikersilo's zullen voorlopig nog in gebruik blijven. Wat er met de monumentale fabrieksgebouwen zal gebeuren, is nog onduidelijk. ■

FEBRUARI 2005

INDUSTRIA IS EEN UITGAVE VAN
STICHTING FEDERATIE INDUSTRIEEL
ERFGOED NEDERLAND (FIEN).
WWW.INDUSTRIEEL-ERFGOED.NL

INHOUD

MONUMENT VAN DE MAAND 1
AGENDA 2
NIEUWS UIT AANGESLOTEN ORGANISATIES 3
BERICHTEN 3
LITERATUURSIGNALERING 7

ADVERTENTIE

Nationale Maatschappij tot
Behoud, Ontwikkeling en Exploitatie
van Industrieel Erfgoed

www.boei.nl

Wildervank: textielabriek A. Schmidt (foto Marcel Overbeek)

■ AGENDA

Veendam: fototentoonstelling *De sloop*

Tot en met 27 februari is in het onlangs vernieuwde en uitgebreide Veenkoloniaal Museum in Veendam, de foto-expositie *De sloop* te bezichtigen. De bekende fotograaf Bert Woltjes legde eind jaren tachtig van de vorige eeuw de sloop van de bekende textielabriek van Anton Schmidt te Wildervank op de gevoelige plaats vast. Het Veenkoloniaal Museum vult de foto-expositie aan met authentieke voorwerpen over de textielabriek uit de eigen collectie.

Anton Schmidt begon in 1881 een machinale brei-inrichting aan het Oosterdiep te Wildervank. In 1905 werd de fabriek aanmerkelijk uitgebreid en in 1925 nogmaals belangrijk vergroot. De textielabriek van Schmidt groeide uit tot een begrip in de regio en honderden meisjes vonden hier hun eerste baan. In 1981 werd nog feestelijk het 100-jarig jubileum gevierd. Voor bezoekers was er een open dag waarbij men zelfs gratis ondergoed mocht uitzoeken... Slechts twee jaar later, in 1983 viel het doek voor het bedrijf. In 1986 werd het monumentale fabriekspand gesloopt. Slechts de markante natuurstenen koppen uit de voorgevel werden bewaard en later ingemetseld in een nieuwbouwwijkje vlakbij de voormalige fabriek.

Delft: *Naar de overkant!*, Techniekmuseum Delft

In het Techniekmuseum Delft is tot 29 mei de tentoonstelling *Naar de overkant!* te bezichtigen. Dit project is een onderdeel van het Jaar van de brug-2005, een gezamenlijk initiatief van de faculteit Civiele techniek en Geowetenschappen van de TU-Delft, het Techniekmuseum en de Nederlandse Bruggen Stichting (NBS).

De tentoonstelling laat door middel van schetsen, modellen en testopstellingen de bezoeker zelf ontdekken hoe bruggen technisch in elkaar zitten. Bij de tentoonstelling heeft het techniekmuseum een wandelroute ontwikkeld langs 34 bijzondere bruggen in Delft. Deze wandelroute is voor € 0,50 te koop bij de balie van het Techniekmuseum. Voor meer informatie: www.techniekmuseum.nl www.jaarvandebrug.nl.

Groningen: tentoonstelling Groninger scheepsbouw/breekbare beelden

In het Noordelijk Scheepvaartmuseum in Groningen zijn tot en met 27 februari twee fototentoonstellingen te bezichtigen over de Groninger scheepsbouw. *Breekbare beelden*.

Deze tentoonstelling bestaat uit een selectie van dertig foto's uit de collectie van 450 glasnegatieven van het Scheepvaartmuseum. Tot de afgebeelde onderwerpen behoren de scheepswerven van Botje Ensing en Gideon bij de stad Groningen, een stoomsleepbotenwedstrijd op de Eems en de garnalenkokerij van de firma Kuiper in Termunterzijl. *Groninger scheepsbouw*

De bekende fotograaf Jur Kuipers laat in deze expositie werk zien uit de afgelopen twintig jaar. Jur Kuipers heeft in de loop der jaren veel gefotografeerd in de wereld van de scheepsbouw. Hij heeft mensen en werkmethodes vastgelegd zoals we ze nu niet meer zien. Centraal staat een zwart-witserie, gemaakt bij de oude scheepswerf Woltshuis in Sappemeer. Deze bijzondere foto's laten zowel de techniek van de scheepsbouw zien alsook de historische omgeving: de smidse, de knipschaar en ponsmachine en de scheepsbouwer zelf. Maar ook de laatste ontwikkelingen op scheepsbouwgebied zijn op de expositie te zien. ■

■ NIEUWS UIT DE AANGESLOTEN ORGANISATIES

Stichting Haags Industrieel erfgoed (SHIE)

In het laatst verschenen nieuwsbulletin *de Haagvaarder*, nr. 43 aandacht voor de 's Gravenhaagsche Manege, de oudste rijkschool van Nederland. De rijkschool aan de Bibliotheekstraat werd al in 1806 opgericht. In 1884 werd de houten kap van de rijkschool vervangen door de nog bestaande ijzeren spantenkap, geleverd door de Haagse ijzergieterij van de Firma Enthoven & Co. Verder aandacht voor een kantoorgebouw annex depotgebouw van de voormalige bierbrouwerij De Drie Hoefijzers. In de gevels van het uit 1913 daterende complex zijn twee fraaie Art-Nouveau-tegeltableaus aangebracht, vervaardigd door de Haagse plateelfabriek Rozenburg. www.shie.nl

Nederlandse Watertorens Stichting (NWS)

De NWS heeft de Nederlandse Watertorenprijs 2004 toegekend aan de eigenaren van de watertoren in Soest. De Soester watertoren aan de Oranjelaan werd in 1931 gebouwd en werd ontworpen door architect H.F. Mertens. De watertoren heeft een betonnen constructie, ommanteld met een ronde bakstenen buitengevel, met uitspringende bakstenen steunberen. In 1984 werd de watertoren buiten bedrijf gesteld en het reservoir grotendeels verwijderd. De huidige eigenaren hebben de watertoren tot een woonhuis laten verbouwen door het Utrechtse architectenbureau Zecc. Met respect voor de oorspronkelijke architectuur is de toren aangepast aan de nieuwe woonbestemming, door het inbreken van een grote verticale glaspui aan de achterzijde en diverse kleinere vensters. www.nws.nl

Stichting Industrieel erfgoed Leiden (STIEL)

De gemeente Leiden heeft plannen voor de herontwikkeling van het gebied achter het stationsgebouw, waar een aantal gebouwen staan die in gebruik zijn geweest bij het Academisch Ziekenhuis Leiden. Een van deze gebouwen, een kantoorgebouw uit 1941, wil de STIEL voordragen als jong monument bij de Leidse monumentencommissie. Het kantoorgebouw, bekend onder de naam Gorterhuis, is gebouwd voor het Nederlands Instituut voor Preventieve Geneeskunde en werd ontworpen door architect ir. H.F. Mertens. Opvallend aan het verder sobere kantoorgebouw is de monumentale entreepartij, met aan weerszijden twee beeldhouwde zandstenen beelden, voorstellend De Hoop en De Zorg, gemaakt door de bekende beeldhouwer prof. Ludwig Oswald Wenckebach. Het kantoorgebouw is momenteel in gebruik bij TNO.

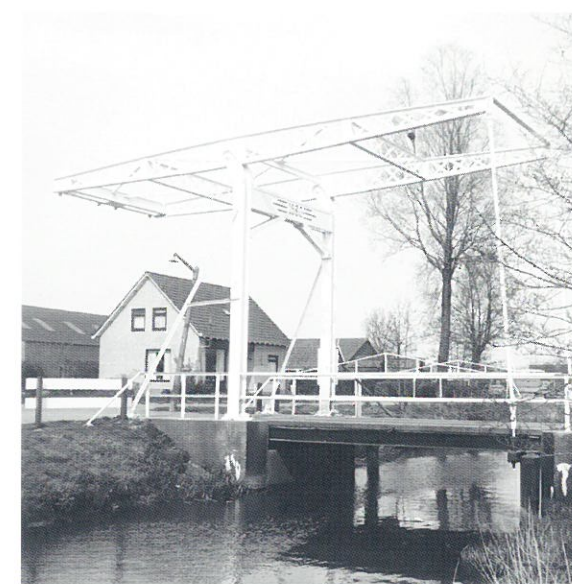
Stichting Industrieel Erfgoed Stad Amersfoort (Siësta)

Deze nog jonge stichting met als doelstelling het behoud van industrieel erfgoed in Amersfoort, heeft op 10 januari de jaarlijkse promotieprijs van de gemeente Amersfoort ontvangen. De prijs, een beeldje, voorstellend een vuurtoren, werd door burgemeester van Vliet uitgereikt aan de voorzitter van Siësta, Joke Sickman. De prijs werd toegekend vanwege het feit dat 'Joke Sickman met haar stichting voor elkaar heeft gekregen dat de gemeente anders is gaan aankijken tegen het industrieel erfgoed in de stad'. Joke Sickman heeft zich samen met de andere bestuursleden van Siësta de laatste jaren ingezet voor de erkenning als industrieel monument van enkele fabriekgebouwen in het Eemskwartier en de spoorwegrijtuigloodsen op het emplacement van de NS.

Stichting Industrieel Erfgoed Deventer (SIED)

In *Nijvertijd*, het nieuwsbulletin van de SIED staat de geschiedenis van de vleeswarenindustrie in Deventer en directe omgeving centraal. In de periode van de industrialisatie van de vleeswarenindustrie tussen 1880 en 1960 waren zo'n 25 bedrijven in de regio Deventer actief in de vleeswarenindustrie, waaronder bekende namen als Anton Hunink, Meester, Olba en Zendijk. www.sied.nl ■

■ BERICHTEN

Doezum: ophaalbrug (foto Marcel Overbeek)

Groningen

Doezum • De uit 1930 daterende ijzeren ophaalbrug over het riviertje de Doezumertocht verkeert in slechte staat en zal volgens planning in 2006 moeten worden hersteld. Sinds 1999 staat de brug op de rijksmonumentenlijst. ➤

Zuidwending: dextrinefabriek (foto Marcel Overbeek)

Zuidwending • In het ten oosten van Veendam gelegen veenkoloniale dorp Zuidwending staan de restanten van de voormalige aardappelmeelfabriek O.J. Meijer. De aardappelmeelfabriek werd oorspronkelijk in 1894 gesticht als dextrinefabriek, een aardappelzetmeelproduct. In 1960 fuseerde het bedrijf met de aardappelmeelfabriek van de firma W.A. Scholten. Sinds begin jaren zeventig worden de fabrieksgebouwen benut als bedrijfsverzamelcentrum. Bij de gemeente Veendam bestaan plannen de fabrieksgebouwen deels te slopen en er woningen te bouwen.

Een deel van de bedrijfshallen is eind 2004 afgesloten na de ontdekking van asbest. De huidige eigenaar van het complex, AFB-beheer is failliet en is niet in staat de noodzakelijke asbestsanering te laten uitvoeren.

De Zuidwendiger aardappelmeelfabriek is in de jaren vijftig sterk uitgebreid, ook de hoge schoorsteen dateert uit deze periode. Van het oorspronkelijke fabrieksgebouw dateert nog een deel van het voormalige ketelhuis uit 1894.

Drenthe

Hoogersmilde • Aan de Rijksweg in Hoogersmilde, aan de Drentse Hoofdvlaart, staat het vervallen complex van de voormalige zuivelfabriek Nooitgedacht. De fabriek werd in 1900 gesticht en in 1967 gesloten. Sindsdien worden de bedrijfsgebouwen alleen nog voor opslag gebruikt. Onduidelijk is wat er met het complex moet gebeuren. De gemeente Midden-Drenthe heeft verschillende mogelijkheden onderzocht. Om het complex te restaureren is aankoop door de gemeente nodig, maar hiervoor heeft zij geen geld. De huidige eigenaar, de familie van Dam, wil bovendien niet meewerken aan verkoop van de fabrieksgebouwen. Dit belemmert ook de mogelijke overdracht van het complex aan de stichting DBF (Doarp en Bedriuw Fryslân), een stichting die industrieel erfgoed in de drie noordelijke provincies opkoopt en herstelt.

Overijssel

Zwolle • De gemeente Zwolle heeft een nieuw stedenbouwkundig plan gepresenteerd voor het Noordereiland, een voormalig 17e-eeuws bastion waar zich nu nog de verf- en lakkenfabriek bevindt van de firma Schaepman. De fabriek zal in 2006 moeten verdwijnen van deze plaats, waarna het vrijkomende terrein zal worden ingevuld met appartementen. In de nieuwste versie van het stedenbouwkundige plan zal een industrieel monument, de gevel van de voormalige huiddrogerij De Volharding gehandhaafd blijven. De fabrieksgevel uit 1901 is een van de laatste Zwolse voorbeelden van traditionele fabrieksarchitectuur.

Gelderland

Apeldoorn • De gemeente Apeldoorn heeft in samenwerking met het waterschap Veluwe, de Stichting tot het behoud van Veluwe Beken en Sprengen en enkele projectontwikkelaars en architecten eind 2003 het project *Herleef de beek* gepresenteerd. Dit project, ontwikkeld binnen het kader van het Landelijke Belvédèreproject, richt zich op vier voormalige watermolenlocaties binnen het dorp Ugchelen, aan de zuidwestrand van Apeldoorn. In Ugchelen waren tot 1900 een groot aantal watermolens aanwezig, waarvan de meeste in de loop van de negentiende eeuw werden verbouwd tot wasserij. In het project *Herleef de beek* worden vier watermolenlocaties beschreven, met aandacht voor de historie van de watermolens, de cultuurhistorische waarde en de mogelijkheden voor herontwikkeling van de locaties. Centraal bij alle vier locaties staat het weer zichtbaar maken van de historische context van de watermolen, met veel aandacht voor het element water. De plannen gaan onder meer uit van het opnieuw zichtbaar maken van waterlopen en het creëren van groene zones, gecombineerd met nieuwbouw. De gemeente Apeldoorn heeft een brochure met een cd-rom uitgegeven, waar-

in de plannen worden beschreven.

De publicatie *Herleef de beek* is verkrijgbaar bij de gemeente Apeldoorn, afdeling Ruimtelijke Ordening en Wonen, telefoon (055) 5802401.

Eefde • De uit 1930 daterende spoorwegbrug over het Twentekanaal bij Eefde, ten noorden van Zutphen, wordt vervangen door een nieuwe stalen boogbrug. De bestaande dubbele geklonken vakwerkliggerbrug in het traject Zutphen-Deventer voldeed niet meer aan de technische eisen van de NS.

Nijkerk • De Stichting Stoomgemaal Hertog Reijnout, beheerder van het historische stoomgemaal aan de Nijkerkse Zeedijk, wil de voormalige machinistenwoning naast het gemaal aankopen. De machinistenwoning is bij de bouw van het stoomgemaal in 1882 gevestigd in de achtkantige bakstenen onderbouw van de voormalige poldermolen, die als voorganger van het stoomgemaal in 1863 werd gebouwd. Aangezien de machinistenwoning particulier bewoond werd, is deze indertijd bij de overname van het stoomgemaal door de stichting buiten de koop gehouden. In september 2004 is de machinistenwoning te koop aangeboden. Het bestuur van de stichting Stoomgemaal Hertog Reijnout wil de machinistenwoning in de oude staat herstellen en een museale functie geven. De achtkantige molenonderbouw vormt een onlosmakelijk historisch onderdeel van het stoomgemaalcomplex. De hoge vraagprijs voor de woning (7 ton) vormt een obstakel, het stichtingsbestuur hoopt via fondsenverwerving gelden bijeen te brengen.

Ooijpolder • In de Ooijpolder, gelegen ten oosten van Nijmegen werd al vanaf het midden van de negentiende eeuw baksteen gefabriceerd. De rivierklei langs de Rijn was zeer geschikt voor de baksteenfabricage. Als gevolg van de neergang van de baksteenfabricage in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw, werden de meeste fabrieken gesloten en voor een

Eefde, spoorbrug Twentekanaal (foto Marcel Overbeek)

deel gesloopt. Op initiatief van de gemeente Ubbergen wordt dit jaar een groot project gestart om de restanten van de baksteenfabricage onder de aandacht van een groot publiek te brengen. Met het project *Van stoelenfabrikanten en natuur recreanten* zal de komende jaren een recreatieve route langs voormalige locaties van de baksteenindustrie worden uitgezet en een permanente expositie over de geschiedenis van de baksteenindustrie in de Ooijpolder worden opgezet in Beek-Ubbergen. De cultuurhistorische route van ca. 25 kilometer zal de bezoeker voeren langs voormalige smalspoortracés en deels alleen toegankelijk zijn voor fietsers en wandelaars. Op de openbare weg zal een door zonne-energie aangedreven toeristische trein, de Solar Road Train bezoekers naar alle bezienswaardigheden voeren. De kosten van het project worden mede gefinancierd door de provincie Gelderland, de ministeries van LNV en VROM, de Europese Gemeenschap en de overige gemeenten in de Ooijpolder. De startkosten voor het project bedragen 600.000,—. Een van de eerste concrete onderdelen van het project is de restauratie van de overblijfselen van de uit de negentiende eeuw daterende veldoven Groenlanden. Deze veldoven is een zeldzaam voorbeeld van een vroeg-negentiende eeuwse productietechniek, waarbij de bakstenen in de openlucht tussen twee veldmuren werden gebakken.

Utrecht

Amersfoort • De fabrieksgebouwen van de voormalige lijmfabriek van de firma Rohm & Haas in Amersfoort zijn alsnog voorgedragen als rijksmonument. De aanvraag is ingediend door de stichting Industrieel Erfgoed Amersfoort (Siësta). De fabrieksgebouwen met de schoorsteen van de lijmfabriek behoren tot de laatste industriële objecten die nog herinneren aan het vroegere rijke industriële verleden van het Eemkwartier. Dit stadsgebied, gelegen tussen het station, de Eem en het Soesterkwartier, wordt sinds enkele jaren geheel herontwikkeld, waarbij de bouw van nieuwe kantoren en woonhuizen centraal staat. De firma kreeg in 2003 een nieuwe bedrijfslocatie en sindsdien staan het oude fabriekscomplex leeg. Op dit moment wordt onderhandeld tussen het bedrijf en de gemeente over aankoop van de oude fabrieksgebouwen. ➤

Veenedaal, sigarenfabriek Ritmeester (foto Marcel Overbeek)

Veenedaal • De laatste grote sigarenfabriek in Veenedaal, de firma Ritmeester stopt met de sigarenproductie. De fabriek van Ritmeester werd in 1887 opgericht door J. van Schuppen. Het bedrijf groeide uit tot een van de grootste sigarenfabrieken van ons land. In 1937 werd zelfs een tweede fabriek gevestigd in de voormalige textielabriek van de firma Roessingh aan de Kerkewijk. De laatste jaren draaide het bedrijf, dat inmiddels is overgenomen door de Zwitserse Burgers Gruppe, met verlies, in tegenstelling tot concurrenten als Willem II en Agio in Noord-Brabant. In het fabriekskomplex van Ritmeester blijft het verkoopkantoor voor Nederland gevestigd, de productie zal worden overgebracht naar Duitsland.

Utrecht • Een van de opvallendste industriële 'landmarks' van de stad Utrecht wordt sinds de zomer van 2004 gesloopt: de gebouwen van de voormalige elektriciteitscentrale Lage Weide, gelegen aan het Amsterdam-Rijnkanaal aan de westzijde van de stad. De UNACentrale werd gebouwd in de jaren 1956-1959. De centrale werd al enkele jaren niet meer gebruikt door de eigenaar, stroomproducent NUON. Er zijn de laatste jaren diverse ideeën geopperd voor een nieuwe bestemming van dit markante industriële bouwwerk: van museum voor moderne kunst tot bibliotheek. De gemeente Utrecht wilde het complex wel behouden, maar had er geen geld voor beschikbaar. Slechts een betonnen schoorsteen (lengte 150 meter) zal blijven staan als laatste herinnering aan de voormalige centrale. De elektriciteitscentrale Lage Weide is een van de laatste centrales die in traditionele baksteen-architectuur werd ontworpen.

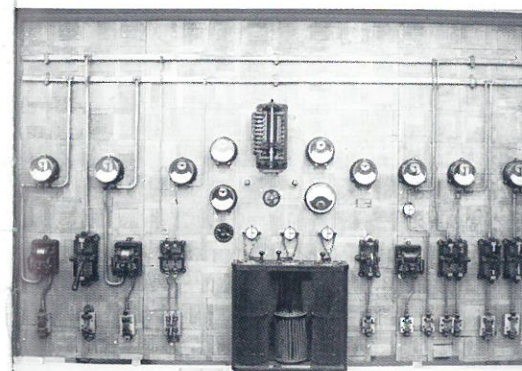
Zeeland

Middelburg • De toekomst van de historische gietijzeren voetgangersbrug over het Middelburgse spoorwegemplacement blijft onzeker. De voetgangersbrug naast het Middelburgse station, dateert uit 1870 en behoort tot de weinige nog bestaande authentieke spoorwegvoetgangersbruggen uit de 19e eeuw. In verband met de aanleg van een nieuwe voetgangers- en fietstunnel op de plek van de oude spoorbrug werd de spoorbrug in 1999 gedemonteerd en opgeslagen. Hoewel het de bedoeling was om de historische brug weer op te bouwen op een locatie die iets verderop lag, is de wederopbouw tot nu toe niet doorgegaan. Een van de oorzaken hiervoor zijn de verscherpte veiligheidseisen van de NS, die onder andere inhouden dat de bovenleidingkabels niet meer direct onder de brug bevestigd mogen worden; dit zou betekenen dat de brug opgevoerd moet worden. Ook is nog niet duidelijk of de brug een nuttige functie kan krijgen in de verbinding tussen het spoorgebied en de historische binnenstad.

Noord-Holland

Amsterdam • Het stadsdeel Oud-West heeft plannen gepresenteerd voor de verbouw tot cultuurcentrum van de oude tramremise aan de Bellamystraat. Het initiatief voor deze plannen is gedaan door de investeringsmaatschappij LETZ (Leuk En Toch Zinnig), waarbij onder meer tv-presentator Harry de Winter betrokken is. De Winter wil van de tramremise een bruisend cultureel centrum maken met twee theaters, filmzalen, restaurants, een expositieruimte, een bibliotheek en een poppodium voor 2500 bezoekers. De gebouwen van de tramremise worden de laatste jaren gebruikt als depotruimte voor de historische tramrijtuigen van de Amsterdamse trammusea. Wat er met de historische tram gaat gebeuren, is nog niet bekend. Het stadsdeel gaat er van uit dat het cultuurproject in 2010 zal zijn voltooid.

Amsterdam • Het bestuur van de Stichting Energetica heeft plannen om het museum per 1 maart 2005 te sluiten, tenzij voor die datum voldoende geld binnen komt om 2005 te overbruggen. Het museum heeft zich sinds de opening in 1997 ontwikkeld tot een volwaardige instelling voor het beheer van cultureel erfgoed op het gebied van energie, elektrotechniek, elektrische huishoudelijke apparatuur, lift- en gastechniek. De exploitatie van het museum is de eerste jaren vanaf de oprichting financieel ondersteund door bedrijven als de Kema, EnergieNed, OPS en de SEP. Door allerlei fusies en reorganisaties in de energiewereld zijn echter de directe contacten, en daarmee ook de sponsoring van het Energetica-museum, verloren gegaan. De vrijwillige medewerkers van het museum zijn een actie begonnen om de dreigende sluiting tegen te gaan. Zij vragen potentiële sponsors, waaronder de grote energiebedrijven, geld beschikbaar te stellen om de unieke collectie te behouden. Voor het jaar 2005 is een bedrag van € 120.000,— nodig.

Amsterdam, Energeticamuseum - elektrisch schakelpaneel station Eindhoven (foto Marcel Overbeek)

Meer informatie over de behoudsactie: Museum Energetica, Hoogte Kadijk 400, Amsterdam, www.energetica.nl of Henk Bergman (vrijwillige medewerker), telefoon (020) 6972828, e-mail henkb70@hetnet.nl. ■

■ LITERATUURSIGNALERING

Ravesteijn, Wim en J.Kop

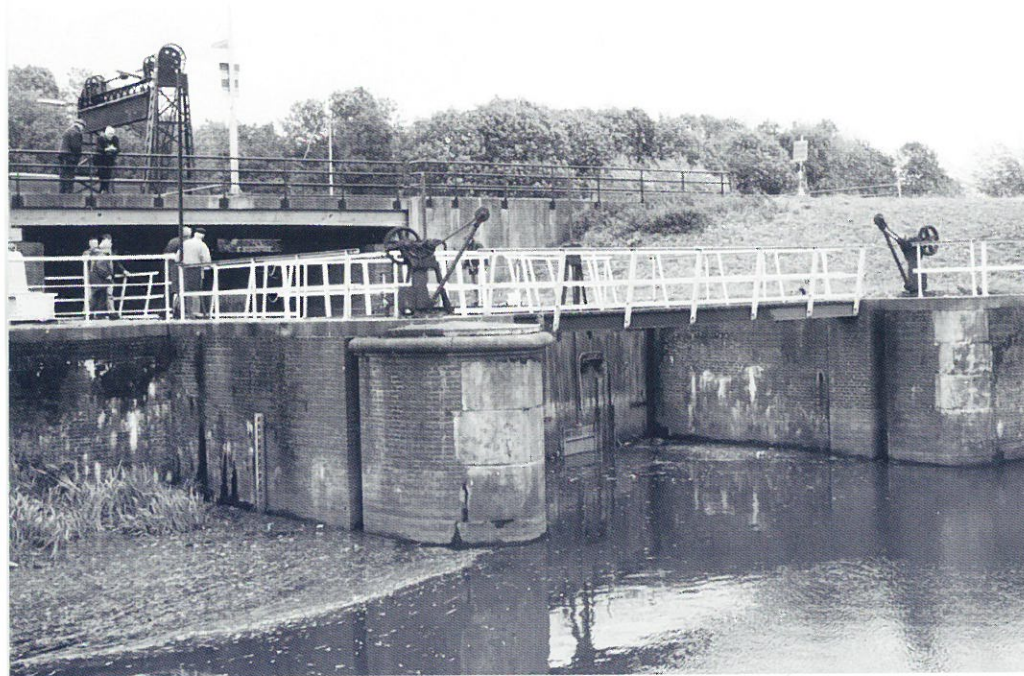
Bouwen in de Archipel; Burgerlijke openbare werken in Nederlands-Indië 1800-2000

In dit uitgebreide boekwerk zijn bijdragen van verschillende auteurs opgenomen die zijn verbonden aan de sectie Geschiedenis van de Techniek aan de TU-Delft. Vanaf het begin van de negentiende eeuw ontwierpen Nederlandse ingenieurs en architecten in Nederlands-Indië havens, luchthavens, irrigatiewerken, sluizen, kanalen bruggen en drinkwaterleidinginstallaties. Vele van deze werken zijn nog steeds aanwezig en in gebruik. De hoofdstukken behandelen onderwerpen als het ontstaan van de Indische waterstaat, de organisatie van de wegenbouw, de aanleg van het spoorweg- en tramweganet; de bouw van havens, de bouw van irrigatiewerken, de drinkwatervoorziening in de grote steden, de bouw van waterkrachtcentrales, en de stedenbouwkundige ontwikkeling in de twintiger en dertiger jaren van de twintigste eeuw in steden als Batavia, Samarang en Bandoeng. In de afsluitende hoofdstukken wordt aandacht besteed aan de Nederlandse rol bij de Indonesische waterbouw in de jaren 1968-2000. De werken in deze periode kwamen mede tot stand met Nederlandse ontwikkelingshulp. Een indrukwekkend overzichtswerk dat een goed beeld geeft van 200 jaar Nederlandse ingenieurskunst in de Indische archipel, rijk voorzien van kleur- en zwartwitopnamen, kaarten en plattegronden, een uitgebreid notenoverzicht, bibliografie en registers. Een zeer welkome aanvulling in de literatuur over Nederlandse ingenieurskunst in den vreemde. Zutphen, Walburg Pers, 2004. 343 blz., ill., krtn., bijlagen. ISBN 90-57302926. Prijs € 39,50.

Bogaers, Paul

Paul Bogaers is uw gids door de kanaalzone in Tilburg

Fotograaf, beeldend kunstenaar en schrijver Paul Bogaers is geboren en getogen in de Kanaalzone, een oud industriegebied gelegen aan de noordoostkant van Tilburg. De kanaalzone is genoemd naar het Wilhelminakanaal, dat in 1919 werd geopend en de stad Tilburg een vaarverbinding gaf met de Zuid-Willemsvaart. Het gebied tussen de oude stad en het kanaal werd in het interbellum volgebouwd met een scala aan bedrijven, zoals de houthandel G. Key, de textielabriek van de Tilburgse Katoenspinnerij en het gemeentelijk Slachthuis. In deze rijk geïllustreerde gids neemt Paul Bogaers de lezer mee op een wandeling door het gebied, waarbij aandacht wordt besteed aan alle bedrijven die in dit gebied nog aanwezig zijn of inmiddels zijn verdwenen. Wat opvalt in deze gids is de overstelpende hoeveelheid foto's van fabrieken, woonhuizen, machines, bestratingen, bruggen en allerlei andere zaken waarvan Bogaers een zeer informatieve beschrijving weet te geven. Meer dan 500, grotendeels amateuropnamen, zijn in de gids opgenomen, waaronder vele uit particulier bezit, uit archieven van de beschreven bedrijven en uit het archief van het Regionaal Historisch Centrum Tilburg. *Gids door de Kanaalzone* is een bijzondere publicatie, waarin de geschiedenis van mensen en bedrijven in een industriegebied documentair is vastgelegd tot in het kleinste detail. Een dergelijke nauwgezette beschrijving van de geschiedenis van een industriegebied is tot nu toe niet eerder gepubliceerd in Nederland. Uitgeverij Ijzer, 2003. 234 blz., ill., lit.opg. ISBN 90-74328-73-3. Prijs € 15,—. »

Waalwijk, sluis afwateringskanaal, onderdeel Bergsche Maaswerken (foto m.o.)

Tom van der Aalst
Honderd jaar Bergsche Maas; de scheiding van Maas en Waal

In 2004 was het een eeuw geleden dat een gigantisch waterstaatkundig werk, de scheiding van de rivieren Maas en Waal, werd afgesloten met de opening van de Bergsche Maas op 18 augustus 1904 door Koningin Wilhelmina. Met de totstandkoming van de 'deltawerken van eind 19e eeuw' kwam een einde aan de wateroverlast die grote delen van de provincies Noord-Brabant en Gelderland teisterde. In dit prachtig vormgegeven boekwerk wordt het verhaal verteld van een kunstmatig gegraven rivier (de Bergsche Maas) en van bewoners die van elkaar gescheiden werden door de nieuwe rivier. Niet alleen de laatste honderd jaar worden beschreven, ook de eeuwenlange strijd tegen de erfvijand water. Ondanks een eeuw kunstmatige scheiding weten de mensen in de Langstraat en het land van Heusden en Altena zich nog altijd verbonden met elkaar. De brug bij Heusden vormt de vaste oeververbinding vanaf 1904, later gevolgd door de brug bij keizersveer.

In het eerste deel van het boek wordt uitgebreid de waterstaatkundige geschiedenis van West-brabant beschreven vanaf de vroege Middeleeuwen tot de aanleg van de Bergsche Maas. Het tweede deel van het boek is een fotografische beschrijving van de landschapen langs de Bergse Maas. Met dit schitterende, luxe uitgegeven boekwerk is een uniek hoofdstuk uit de Nederlandse waterstaatkundige historie vastgelegd. De uitgave van dit boek is een initiatief van de Lions Club Land van Heusden en Altena. De opbrengst zal worden aangewend voor waterprojecten in het Afrikaanse Ghana. Wijk en Aalburg, Picture Publishers, 2004. 254 blz., ill., krtn., lit.opg. ISBN 90-70183 48 6. Prijs € 39,50

Drs. J.J.Havelaar (redactie)
Onverdoofbare ondernemingsgeest; ; portretten van Haagse ondernemers
Naar aanleiding van het 10-jarig bestaan van de Stichting Haags Industrieel Erfgoed en het 150-jarig bestaan van de Kamer van Koophandel Haaglanden werd deze fraai vormgegeven publicatie uitgegeven, met een aan-

tal beschrijvingen van Haagse ondernemers uit de afgelopen 150 jaar. In de eerste hoofdstukken wordt de Haagse ondernemer in historisch perspectief beschreven en wordt de historie beschreven van de Kamer van Koophandel Haaglanden. In elf hoofdstukken wordt aandacht besteed aan evenzovele genommeerde Haagse ondernemers, die alle aan de wieg stonden van bekende Haagse ondernemingen zoals de ijzergieterij van Enthoven, de Zuid-Hollandsche Bierbrouwerij en de fabriek van IJzerwaren van de firma Hoogeveen. Ter afsluiting van elk hoofdstuk is een jaartallenlijst opgenomen met de belangrijkste mijlpalen van de betreffende onderneming. Den Haag, Stichting Haags Industrieel Erfgoed, 2003. 95 blz., ill.. ISBN 90-804671-2-X. Prijs € 17,50. verkrijgbaar door overmaking van dit bedrag op gironummer 312877 t.n.v. SHIE te Den Haag, o.v.v. naam en adres. ■

COLOFON

Industria: nieuwsbulletin van de 65 bij de Stichting Federatie Industrieel Erfgoed Nederland aangesloten organisaties.

Het nieuwsbulletin verschijnt vijf keer per jaar. *Industria* komt mede tot stand door de financiële medewerking van het Prins Bernhard Cultuurfonds en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Redactie *Industria*, p/a M.N.M. Overbeek, Noteboomstraat 61, 8021 WR Zwolle. E-mail industria@industrieel-erfgoed.nl Kopij voor *Industria* 2005 nr. 2 s.v.p. toezenden aan de redactie uiterlijk 1 april 2005.

Secretariaat en abonnementen
FIEN, Postbus 92023, 1090 AA Amsterdam, telefoon (020) 5289243, fax (020) 6653090 E-mail secretaris@industrieel-erfgoed.nl Internet www.industrieel-erfgoed.nl

De FIEN is gevestigd in het centrum voor Industrieel en Mobiel erfgoed (CIME), Kruithuisstraat 23, 1018 WJ Amsterdam
Abonnementsopgave
Door overmaking van € 18,— voor de jaargang 2004 op postbankrekening 132802, t.n.v. Stichting FIEN-Industria
Vormgeving Go Puck, Groningen
Druk PlantijnCasparie Groningen